

ՀՈՎՍԵՓ ԱՐԱՋԱՆՅԱՆ

*ՀՊՏՀ տնտեսագիտության տեսության ամբիոնի վարիչ,
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր*

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՈՐԱԿԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Տնտեսագիտության մեջ չափողականության խնդիրը սկսվում է արժեքի տեսությունից¹: Տնտեսագիտական մտքի պատմությունից հայտնի են արժեքի տարբեր տեսություններ: Արժեքի աշխատանքային տեսության ներկայացուցիչները փորձում էին հիմնավորել, որ արժեքը արդյունքի (ապրանքի) մեջ առարկայացած աշխատանքն է և չափվում է աշխատաժամանակով: Բնականաբար, առաջացավ դրա *չափման* անհրաժեշտությունը: Այդ տեսության հիմնական ներկայացուցիչներից է Կ. Մարքսը, ով իր վերլուծության ընթացքում բախվեց լուրջ հակասությունների: Ա. Սմիթը, լինելով արժեքի աշխատանքային տեսության հիմնադիրներից, հրաժարվեց միագործոնային վերլուծության սկզբունքից և արժեքի ձևավորման հիմքում դրեց ոչ միայն աշխատանքը, այլ նաև կապիտալն ու հողը: Թեպետ Ա. Սմիթի տեսությունն առաջընթաց քայլ էր արժեքի էությունը բացահայտելու գործում, այնուամենայնիվ, դա չի նշանակում, թե նրա կողմից հաղթահարվեց բարիքի արժեքի չափողականության խնդիրը:

Արժեքի բնույթի բացահայտման գործում շրջադարձային դերակատարություն ունեցավ սահմանային օգտակարության տեսությունը: Ըստ այդ տեսության՝ արժեքի հիմքում արդյունքի օգտակարության մակարդակն է, որը պայմանավորված է դրա նկատմամբ պահանջմունքի բավարարման կամ հագեցվածության աստիճանով: Հետագայում Ա. Մարշալը, օգտագործելով սահմանային գնահատումների սկզբունքը, արժեքի ձևավորման հիմքը համարեց սահմանային օգտակարությունը, որը պայմանավորում է պահանջարկը, սահմանային արտադրողականությունը, դա էլ պայմանավորում է

¹ Ավելի մանրամասն տես **Հ. Աղաջանյան**, Ռացիոնալի և իռացիոնալի սահմանները տնտեսական հարաբերություններում, «Բանբեր ՀՊՏՀ», 2006 (2), էջ 12-28: **Հ. Աղաջանյան**, Տնտեսական համակարգը՝ որպես ռացիոնալի և իռացիոնալի համադրություն, «Բանբեր ՀՊՏՀ», 2006 (3), էջ 3-20: **Հ. Աղաջանյան**, Ֆինանսական անկայունության հարցի շուրջ, «Բանբեր ՀՊՏՀ», 2012 (2), էջ 9-17:

առաջարկը: Այնուհետև ներկայացվեցին այն գործոնները, որոնք ազդում են առաջարկի կամ պահանջարկի, հետևապես՝ բարիքի գնի վրա:

Բարիքի արժեքի չափողականության առումով առաջանում են մի շարք խնդիրներ: Դրանք են.

1. *Չափման միավորի ընտրությունը*: Այդ հարցն առաջին անգամ առաջ է քաշել Ջ. Քեյնսը: Նա գրում է. «Երեք դժվարություն ավելի է խանգարել ինձ, և ես չեմ կարողացել հստակ ձևակերպել իմ մտքերը.... Առաջին՝ չափման միավորի ընտրությունը, որն ամբողջությամբ կիրառելի է տնտեսական համակարգի հետազոտության ժամանակ....»²: Եթե հստակ չէ չափման միավորը, ապա ինչպե՞ս գնահատել տնտեսական պարամետրերի քանակական և հատկապես որակական մեծությունը: Մաթեմատիկայում կամ ֆիզիկայում չափման միավորները հստակ են, բայց երբ գործ ունենք հասարակական երևույթների փոխհարաբերությունների հետ, բախվում ենք բազմաթիվ հակասությունների: Քեյնսի մոտեցումն այս խնդրի լուծմանն ավելի խորքային է և նորովի մեկնաբանման կարիք ունի: Նրա կարծիքով՝ տնտեսական պարամետրերի միջև փոխհարաբերությունները միջնորդավորված են և այնքան բազմաշերտ, որ դրանց չափելիությունը բավական բարդ է: Նա, մասնավորապես, գրում է. «Հասարակության կողմից ստեղծվող ապրանքների և ծառայությունների ամբողջությունը տարասեռ համալիր է, որը, խիստ ասած, *չի կարող լինել չափելի* (ընդգծումը մերն է – Հ. Ա.)»³: Եթե հայտնի չէ չափման միավորը, ապա տնտեսական երևույթների փոխհարաբերության քանակական ու որակական գնահատականը հնարավոր չէ հստակ ներկայացնել: Պատահական չէ, որ Քեյնսը տնտեսական երևույթների միջև առկա գործառության կախվածությունները ներկայացնում է ոչ բացահայտ ձևով: Նա, արժեքային ազդակների չափակցման դրամական գործիքին զուգընթաց, օգտագործում է նաև միավոր աշխատավարձը՝ դրանով իսկ փորձելով չեզոքացնել հնարավոր անձշտությունները:

2. *Սահմանային գնահատումների հակասականությունը*: Ինչպես սահմանային, այնպես էլ մարքսյան միջինացված մեծությունները վերացական են: Պատճառը նույնն է. գոյություն չունի միասնական արժեքափ: Ինչպես հայտնի է, օրդինալիստների մոտեցմամբ՝ օգտակարությունը չափելի չէ: Այդ խնդրի լուծման այլ սկզբունքներ առաջարկվեցին, սակայն հիմնավոր ուսմունք բարիքի արժեքի որոշման առումով այդպես էլ չձևավորվեց: Խնդիրն ավելի է բարդանում, երբ փորձում ենք սահմանային գնահատման սկզբունքը կիրառել հոգևոր բարիքների օգտակարությունը որոշելիս:

3. *Փողի՝ որպես միասնական չափման միավորի հակասականությունը*: Արժեքի և դրա հետ կապված փողի տեսությունը կարելի է համարել տնտեսագիտության «աքիլլեսյան գարշապարը»: Փողի ծագումը, որի հիմքում էր միասնական արժեքափի ձևավորման անհրաժեշտությունը, միտված էր ապահովելու համապատասխան տնտեսական արդյունավետություն: Այն իրեն հատուկ գործառնություններով նպաստեց գործարքային ծախսերի կրճատմանը, տնտեսական գործընթացներին բնորոշ բազմաթիվ հակասությունների հաղթահարմանը, տնտեսավարող սուբյեկտների միջև կայուն փոխհարաբերությունների ձևավորմանը և այլն: Փողը, դառնալով տարբեր արդյունքների համադրման ու չափման ստուգանմուշ, հանգեցրեց իրացվելիության ամենա-

² Keynes J., The General Theory of Employment, Interest and Money, Harcourt Brace, London, 1994, p. 37:

³ Նույն տեղում, էջ 38:

բարձր մակարդակի, որի հիմքի վրա նախ Մենգերը ներկայացրեց իր հիմնական դրույթները, իսկ հետագայում Ջ. Քեյնսն առաջ քաշեց իրացվելիության (գործարքային, նախագգուշական, սպեկուլյատիվ) մոտիվների հայեցակարգը:

Անհրաժեշտ է նշել փողի՝ որպես միասնական արժեչափի ներքին հակասականությունը: Արժեքի հիմնախնդրի առումով բավական բարդ է յուրաքանչյուր գործոնի ազդեցության չափի գնահատումը, ինչը հիմնականում կատարվում է սահմանային գնահատումների սկզբունքի կիրառմամբ: Բայց, ինչպես վերը նշեցինք, այդ սկզբունքը ևս վերացական է, և գոյություն չունի որևէ մոդել, որի միջոցով հնարավոր լինի արտացոլել տնտեսական հարաբերությունների իրական փոխազդեցությունները և արդյունքները: Խնդիրն ավելի է բարդանում, երբ փորձում ենք տարբեր արդյունքների արժեքային համամասնությունները ներկայացնել փողի՝ որպես միասնական չափման ստուգանուշի միջոցով: Այն, որպես այդպիսին, կատարյալ չէ, հետևապես՝ դրա միջոցով տարբեր բնույթի և նշանակության արդյունքների արժեքների համադրումը թերի է: Սա նշանակում է՝ խաթարվում է *փողի արժեքի չափման միջոցի* գործառնությունը:

Վերոշարադրյալից պարզ է դառնում, որ փողի՝ որպես միասնական արժեչափի միջոցով ճշգրտորեն չեն արտահայտվում բարիքների արժեքային համամասնությունները, և դրա գործառնությունների խեղաթյուրումը կարող է դառնալ տնտեսական տատանումների պատճառ:

Տնտեսական աճի որակի չափողականությունը

Հայտնի է, որ ՀՆԱ մակարդակը չի կարող արտահայտել տնտեսական համակարգի իրական վիճակը, որովհետև դա, ըստ էության, քանակական ցուցանիշ է: Դրա միջոցով հնարավոր չէ ստույգ պատկերացում կազմել ընդհանուր բարեկեցության մասին: Ընդհանրապես, քանակական ցուցանիշները շատ խոցելի են, որովհետև դրանք գրեթե տեղեկատվություն չեն պարունակում երևույթի բովանդակության մասին: Նույնը վերաբերում է նաև տնտեսական աճի գնահատմանը: Այս առումով, կարևոր է պարզել *տնտեսական աճի որակը*, որը հնարավորություն կտա իրական պատկերացում կազմելու այս կամ այն երկրի ընդհանուր իրավիճակի մասին: Ուստի անհրաժեշտ է ընդգրկել ցուցանիշների այն համակարգը, որի միջոցով տնտեսական աճի որակը կարտացոլվի բազմակողմանիորեն:

Այսպես՝ նախևառաջ անհրաժեշտ է սահմանել տնտեսական աճի որակը: *Տնտեսական աճի որակը բարիքների արտադրության այն մակարդակն է, որ ապահովում է հասարակության կենսագործունեության բոլոր ոլորտների ներդաշնակ զարգացումը՝ հիմքում ունենալով հոգևոր-մշակութային արժեհամակարգ:* Բնականաբար, անհրաժեշտ է հստակ ներկայացնել *բարիք* հասկացությունը: Տնտեսագիտական գրականության մեջ բարիքը սահմանվում է որպես մարդու պահանջմունքների բավարարման միջոց: Սակայն, կարծում ենք, համակողմանիորեն չի արտահայտվում դրա բովանդակությունը: Մարդու կենսագործունեությունը բազմաբնույթ է, որը դրսևորվում է տարբեր ուղղություններով: Վերջնական նպատակը բարիքների անհրաժեշտ մակարդակի ապահովումն է: *Բարիքը* ընդգրկում է հասկացություն է՝ նյութական, հոգևոր-մշակութային, սոցիալական, առողջապահական, բնապահպանական, քաղաքական բովանդակությամբ: Օրինակ՝ քաղաքական ազատություն-

նը, ազատ ժամանակը, կենսոլորտի մաքրությունը, մարդկանց առողջությունը, կրթական մակարդակը, համակեցության նորմերը բարիքի կարևոր տեսակներ են: Այդ բոլոր բաղադրամասերի անհրաժեշտ մակարդակի առկայությունն ապահովում է համապատասխան *բարեկեցիկ կյանք*: Այս առումով, տնտեսական աճի որակը գնահատելիս, պետք է հաշվի առնել բարիքների բոլոր տեսակների բավարարման մակարդակը: Հետևապես՝ առաջարկվում է ցուցանիշների համակարգ, որը բնութագրում է տնտեսական աճի որակը: Այդ ցուցանիշներն են.

Առաջին՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ծեռքերման մակարդակը: Տեղեկատվական տեխնոլոգիան օբյեկտի, երևույթի մասին տվյալների հավաքագրման, մշակման, փոխանցման միջոցների և մեթոդների ամբողջական գործընթաց է: Ղրա նպատակը անհրաժեշտ տեղեկույթի ծեռքերումն է՝ այս կամ այն ոլորտի վերաբերյալ որոշում կայացնելու նպատակով: Փաստորեն, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կարևոր խնդիրներից է տեղեկույթի անհամաչափության հաղթահարումը: Ռեսուրսների արդյունավետ բաշխվածությամբ տնտեսական արդյունավետության բարձրացումը էականորեն պայմանավորված է տեղեկույթի անհամաչափության հաղթահարմամբ: Ղա հնարավորություն է տալիս մեծ չափով կրճատելու գործարքային ծախսերը և ապահովելու արդյունավետության ավելի բարձր մակարդակ: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ծեռքերման մակարդակի գնահատման համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ ցուցանիշների համակարգը. տեղեկատվական տեխնոլոգիական արտադրանքի և ՀՆԱ հարաբերակցությունը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հավելաճի տեմպը, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների մասնաբաժինն արտահանման մեջ:

Երկրորդ՝ գիտակրթական գործունեության մակարդակը: Բոլոր ժամանակներում զարգացումը պայմանավորված է կրթությամբ և դրա հիմքի վրա ձևավորված գիտական մտքով: Որակական աճ են ապահովում այն երկրները, որոնք մեծ ուշադրություն են հատկացնում կրթությանն ու գիտությանը: «Գիտությունն ուժ է» թևավոր խոսքը ոչ միայն չի կորցրել իր այժմեականությունը, այլև ձեռք է բերել նոր իմաստ: Կրթության և գիտության դերը չի կարող սահմանափակվել արտադրության մեջ դրանց արդյունքների ներդրմամբ՝ որպես տնտեսական աճի որակի ապահովման կարևոր բաղադրուցի: Ղրանք հասարակության հոգևոր-մշակութային հիմնարար բնագավառներ են, որ ապահովում են ռազմավարական զարգացման հեռանկարը՝ դառնալով բարձրտեխնոլոգիական տնտեսության ձևավորման հիմքը: Ո՞րն է պատճառը, որ գիտատեխնիկական ավանդույթների կրողները և տնօրինողները մի քանի արևմտյան երկրներ են, որոնք, հիմնվելով մարդկության կրթական և գիտական հազարամյա նվաճումների վրա, կարողացել են ստեղծել համապատասխան հետազոտությունների անհրաժեշտ միջավայր ու մշակույթ, մրցունակ դառնալ հասարակական գործունեության բոլոր ոլորտներում: Գիտակրթական մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ ցուցանիշների համակարգը. գիտակրթական ծախսերի և ՀՆԱ հարաբերակցությունը, գիտակրթական ծախսերի հավելաճի տեմպը, գիտական ծախսերի մեջ պետական հատվածի տեսակարար կշիռը, տնտեսապես ակտիվ բնակչության մեջ բարձրագույն կրթություն ունեցողների տեսակարար կշիռը:

Երրորդ՝ տնտեսական անվտանգության մակարդակը: Տնտեսական անվտանգության իրավիճակը գնահատվում է մի շարք ցուցանիշներով: Տնտեսական աճի որակը պետք է զուգակցվի տնտեսական անվտանգության անհրաժեշտ մակարդակի ապահովմամբ: Այս առումով, տնտեսական աճի որակն ավելի ընդգրկում հասկացություն է, որը պայմանավորված է սոցիալ-տնտեսական և հոգևոր-մշակութային բազմաթիվ երևույթներով: Տնտեսական աճի որակի ներքո չպետք է հասկանալ միայն բարիքների որակական ցուցանիշների բարելավում: Դա կապված է հասարակական կեցության բոլոր ոլորտների ներդաշնակ զարգացման հետ, որտեղ, աստիճանաբար, առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում մարդու հոգևոր-մշակութային և սոցիալական խնդիրների լուծմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը: Տնտեսական անվտանգության իրավիճակի գնահատման համար անհրաժեշտ է կիրառել ցուցանիշների հետևյալ համակարգը. մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն յոթնյակի երկրների նույն ցուցանիշի համեմատությամբ, ներդրումների մակարդակը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, բնակչության այն հատվածի տեսակարար կշիռը, որ ունի կենսանվազագույնից ցածր եկամուտներ, ներքին և արտաքին պարտքը ՀՆԱ-ի նկատմամբ:

Չորրորդ՝ բնապահպանության մակարդակը: Տնտեսական աճը պետք է ուղեկցվի բնապահպանական հավասարակշռության անհրաժեշտ մակարդակի ապահովմամբ: Եթե տնտեսական աճն ուղեկցվում է բնության չարաչափմամբ, մթնոլորտի և ջրային ավազանի աղտոտմամբ, անտառների վերացմամբ, հողի էրոզիայով և այլն, որոնք ամբողջությամբ խաթարում են մարդու գոյատևմանն անհրաժեշտ կենսապայմանները, ապա մենք գործ ունենք ոչ թե տնտեսական առաջընթացի, այլ հետընթացի հետ: Բնապահպանության մակարդակը գնահատելու համար նպատակահարմար է կիրառել Յեյլի համալսարանի կողմից հաշվարկված ցուցիչը:

Հինգերորդ՝ առողջապահության մակարդակը: Եթե տնտեսական աճն ուղեկցվում է բազմաթիվ հիվանդությունների ավելացմամբ, այսինքն՝ առկա է հասարակության անդամների առողջական վիճակի վատթարացում, և դրա հաղթահարման միջոցառումները բավարար մակարդակի վրա չեն գտնվում, ապա, բնականաբար, տնտեսական աճի որակը ևս անհրաժեշտ մակարդակի վրա չէ: Առողջապահության մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ ցուցանիշների համակարգը. առողջապահական ծախսերի և ՀՆԱ հարաբերակցությունը, մեկ բժշկին բաժին ընկնող բնակիչների թիվը, 1000 բնակչին բաժին ընկնող հիվանդանոցային մահակալների թիվը, նորածինների մահացության մակարդակը, կյանքի սպասվող տևողությունը:

Վեցերորդ՝ մշակույթը և ազատ ժամանակը: Մշակույթը հոգևոր գործունեության ոլորտ է, որի դրսևորման ձևերից է գրականության, թատրոնի, կինոյի, երաժշտության, գեղանկարչության, քանդակագործության, արվեստի այլ ուղղությունների նկատմամբ պահանջմունքների բավարարումը: Հետևաբար՝ պահանջմունքի բավարարման այդ ոլորտը կապված է ազատ ժամանակի հետ: Այդ առումով, ազատ ժամանակը հասարակական բարիք է, որը բնութագրում է տվյալ երկրի զարգացման աստիճանը: Կ. Մարքսի խոսքով՝ «Ազատ ժամանակը տվյալ հասարակության հարստության չափանիշն է»: Ազատ ժամանակը գնահատելու համար հարկ է կիրառել հետևյալ ցուցանիշների համակարգը. մեկ քառ.կմ-ի հաշվով տեսարժան վայրերի քանա-

կը, հանգստի և մշակութային միջոցառումների անցկացման նպատակով կատարված ծախսերի տեսակարար կշիռը ծառայությունների ընդհանուր ծավալում, զբոսաշրջային ծառայությունների և ՀՆԱ հարաբերակցությունը:

**Յոթերորդ` Նյութական բարեկեցության ապահովման մակարդակը:** Նյութական բարեկեցության հիմնական ցուցանիշներն են` մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ մակարդակը, միջին աշխատավարձի մակարդակը, դրամական միավորի գնողունակությունը, բնակտարածքի մակերեսը, ավտոմեքենաների թիվը և այլն: Նյութական բարեկեցության ապահովման մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ ցուցանիշների համակարգը. մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն (PPP), միջին աշխատավարձի մակարդակի և սպառողական զամբյուղի արժեքի հարաբերակցությունը, մեկ շնչի հաշվով բնակտարածքի մակերեսը, մեկ շնչի հաշվով ավտոմեքենաների թիվը:

**Ութերորդ` պարենային անվտանգության ապահովման մակարդակը:** Գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության արտադրողականության բարձրացման նպատակով անընդհատ ավելացվում է քիմիական պարարտանյութերի օգտագործման քանակությունը: Էկոլոգիապես մաքուր սննդամթերքի տեսակարար կշիռը նվազում է: Սա նշանակում է` գյուղատնտեսական մթերքի քանակական աճը զուգակցվում է դրա որակի անկմամբ, ինչը կարող է բազմաթիվ անցանկալի հետևանքներ ունենալ մարդկանց առողջության առումով: Պարենային անվտանգության մակարդակը գնահատելու համար պետք է կիրառել հետևյալ ցուցանիշների համակարգը. բավարար քանակությամբ անվտանգ և սննդարար մթերքի ֆիզիկական մատչելիությունը, սոցիալական բոլոր խմբերի համար անհրաժեշտ քանակի և որակի սննդամթերքի տնտեսական մատչելիությունը, պարենային անկախությունը:

Իններորդ` քաղաքական ազատության և կայունության մակարդակը: Ինչպես արդեն նշել ենք, *բարիքը* ընդգրկում հասկացություն է, որը ներառում է նաև մարդու քաղաքական ազատությունը: Դա մարդու կենսական պահանջներին և փոխկապված են: Քաղաքական կայունությունը և անվտանգությունը բարիք են, որոնք ապահովում են տնտեսական կայուն աճ: Բացի դրանից, քաղաքական կայունությունը ձևավորում է համապատասխան բարոյահոգեբանական մթնոլորտ` որպես բարեկեցիկ կենսակերպի կարևորագույն բաղադրատարր: Քաղաքական ազատության մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել ազատության պալատի և քաղաքական կայունության ու անվտանգության ինդեքսները:

Տասներորդ` ինստիտուտների կայացման մակարդակը: Ինստիտուտների կայացումն ապահովում է մարդու անօտարելի իրավունքների պաշտպանություն, օրենքի գերակայություն, հասարակական բարիքների արտադրություն և այլն, որոնք հասարակության բնականոն կենսագործունեության հիմքն են: Ինստիտուտների կայացումն ու գործունեությունը նույնպես բարիք են և տնտեսական աճի որակի գնահատման կարևոր բաղադրիչ: Դրա մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել ինստիտուցիոնալ կատարողականի ցուցիչը (Համաշխարհային տնտեսական ֆորում), ձեռնարկության կատարողականի ցուցիչը:

Տասնմեկերորդ՝ աշխատանքի պայմանները և անվտանգության ապահովման մակարդակը: Աշխատանքն ինքնին հոգևոր բովանդակություն ունի, որի միջոցով մարդը ոչ միայն ստեղծում է բարիքներ իր կենսագործունեությունն ապահովելու համար, այլև բավարարում է ստեղծագործելու պահանջմունքը: Տնտեսական աճի հիմնական գործոնը հենց աշխատանքն է, սակայն կարևոր է պարզել, թե ինչպիսին են դրա պայմանները. հատկապես կարևորվում է անվտանգության պարամետրը: Եթե տնտեսական աճն ապահովվում է աշխատանքի ծանր պայմաններով, որը, բնականաբար, դրսևորվում է նաև ոչ համարժեք փոխհատուցմամբ, ապա նման տնտեսական աճը, որակի առումով, ճիշտ չի արտացոլում տնտեսական համակարգի իրական վիճակը: Աշխատանք պայմանների և անվտանգության մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ ցուցանիշները. զբաղվածության մեջ ռիսկային և վնասակար հատվածի տեսակարար կշիռը, արտակարգ իրավիճակների հաճախականության հետ կապված հարաբերական ցուցանիշը:

Տասներկուերորդ՝ գործազրկության և աղքատության կրճատման մակարդակը: Աշխատանքը մարդու պահանջմունքների կարևոր տարրն է: Մարդն ունի ստեղծագործելու պահանջմունք, որ բավարարում է աշխատանքային գործունեության միջոցով: Աշխատանքը մարդու եկամտի կարևոր աղբյուրն է: Գործազրկության դեպքում նա զրկվում է եկամտի հիմնական աղբյուրից և սոցիալական պահանջմունքը բավարարելու հնարավորությունից: Ուստի պետք է զուգակցել տնտեսական աճի որակը և գործազրկության մակարդակը: Նույն տրամաբանությամբ՝ տնտեսական աճի որակը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել աղքատության մակարդակը: Գործազրկության և աղքատության մակարդակը գնահատելու համար հարկ է կիրառել տեսության մեջ հայտնի ցուցանիշները:

Տասներեքերորդ՝ ֆիզիկական ենթակառուցվածքների ապահովման մակարդակը: Այդպիսի ենթակառուցվածքներից է ճանապարհային շինարարությունը, որի անհրաժեշտ մակարդակը մի կողմից՝ ապահովում է տնտեսական արդյունավետություն, մյուս կողմից՝ հարմարավետ պայմաններ բնակիչների տեղաշարժի համար: Կարևոր ենթակառուցվածքներից են հաղորդակցության միջոցները՝ հեռախոսակալը, համացանցը: Դրանք նույնպես ապահովում են տնտեսական արդյունավետություն և, միաժամանակ, բարեկեցիկ կյանք: Ֆիզիկական ենթակառուցվածքների ապահովման մակարդակը գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել հարաբերական ցուցանիշներ՝ կապված. 1. երկաթգծերի, ճանապարհների առկայության և դրանց որակի հետ, 2. կապի, համացանցի տարածվածության, որակի և գնի հետ, 3. օդանավակայանների, մեքենաների, բջջային հեռախոսների հագեցվածության հետ:

Տասնչորսերորդ՝ կյանքի բավարարվածության կամ երջանկության ապահովման մակարդակը: Կյանքի բավարարվածության հիմնական չափանիշը *երջանկության* ընկալումն է, որը կարող է տարբեր լինել: Մի շարք սոցիոլոգիական հետազոտություններով փորձ է արվում հիմնավորելու, որ ժամանակակից չափանիշներով զարգացած համարվող երկրներում մարդիկ իրենց այնքան երջանիկ չեն զգում, որքան համեմատաբար թույլ զարգացածներում: Գոյություն ունի նաև հակառակ տեսակետը, համաձայն որի՝ առկա է որոշակի կապ կյանքից բավարարվածության և մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ մակարդակի միջև: Նույնիսկ ստեղծվել է ցուցանիշների որոշակի համակարգ,

որի միջոցով գնահատվում է երջանկությունը: Դա կատարվում է սուբյեկտիվ (հարցումներ) և օբյեկտիվ (բժշկական և տնտեսական պարամետրեր) եղանակներով⁴: Այսպես օրինակ՝ ըստ հետազոտությունների, իրենց երջանիկ համարող մարդիկ ավելի հեշտ են հաղթահարում բազմաթիվ հիվանդություններ⁵: Բժշկական ցուցիչներն ունեն տնտեսական բովանդակություն այն առումով, որ կապված են աշխատանքի լարվածության և սթրեսի հետ: Սա նշանակում է՝ առկա է արժեհամակարգի վերագնահատման անհրաժեշտություն: Այդ առումով, տեղեկատվական հասարակարգի տեսաբանները հետաքրքիր միտումներ են բացահայտում քաղաքակրթական գործընթացներում: Վերջին հաշվով, հասարակության կենսագործունեության գնահատման չափանիշներից է այն հանգամանքը, թե մարդիկ իրենց երջանիկ համարո՞ւմ են, թե՞ ոչ: Կյանքի բավարարվածության կամ երջանկության ապահովման մակարդակը կարելի է գնահատել հետևյալ եղանակներով. սոցիոլոգիական հարցումների միջոցով (սուբյեկտիվ) և առողջապահական ու տնտեսական պարամետրերի համադրման միջոցով (օբյեկտիվ):

Տասնհինգերորդ՝ արժեհամակարգի ապահովման մակարդակը: Տնտեսական աճի որակի հիմքը տվյալ ազգի կամ հավաքականության արժեհամակարգն է: Տնտեսական համակարգը հոգևոր-մշակութայինի ածանցյալն է: Վերջինս է որոշում տեխնոլոգիական զարգացման մակարդակը, տնտեսության կազմակերպման արդյունավետությունը, մրցունակության աստիճանը և այլն: Տնտեսական համակարգի բնույթը պայմանավորված է քաղաքակրթական գործընթացներով՝ հակասություններով լի պատմական զարգացման ամբողջ շղթայով: Ժամանակակից մրցակցությունը քաղաքակրթությունների մրցակցություն է: Տնտեսական աճի որակը բխում է քաղաքակրթական գործընթացների տրամաբանությունից: Դրա գնահատման վերոնշյալ բաղադրիչների մակարդակը պայմանավորված է քաղաքակրթական գործընթացներով: Արժեքային համակարգի մակարդակը կարելի է որոշել՝ գնահատելով հոգևոր-մշակութային արժեքների նկատմամբ վերաբերմունքը, իրավագիտակցության, կոռուպցիայի, հանդուրժողականության մակարդակը:

⁴ Տե՛ս **Антипина О.**, Экономическая теория счастья как направление научных исследований, „Вопросы экономики“, 2013, N 3, էջ 95-107:

⁵ Նույն տեղում:

ОВСЕП АГАДЖАНЫН

*Заведующий кафедрой “Экономической теории” АГЭУ,
доктор экономических наук, профессор*

К вопросу о качестве экономического роста.- В статье рассмотрена проблема измеримости экономического роста. В связи с этим необходимо определить, что такое качество экономического роста. Качество экономического роста это тот уровень производства благ, который обеспечивает гармоническое развитие всех сфер жизнедеятельности общества, основой которой является система духовно-культурных ценностей. Представлена система показателей, посредством которой можно оценить качество экономического роста. В систему этих показателей входит уровень приобретения информационных технологий, научной и образовательной деятельности, защиты окружающей среды, здравоохранения, продовольственной безопасности, формирования институтов, условий и безопасности труда, физических инфраструктур, восприятия счастья и системы ценностей.

HOVSEP AGHADJANYAN

*Head of the Chair of „Theory of Economics” at ASUE,
Doctor in Economics, Professor*

On the Issue of Economic Growth.- In this article problem of measuring in economics is presented. In this context it is essential to clarify the measurement of the economic growth. From this viewpoint it is necessary to define the quality of the economic growth: the quality of economic growth is the level of the production of wealth that provides the harmonious development of social vitality in all spheres, the basis of which is the spiritual and cultural system of values.

The system of indexes through which it is possible to evaluate the quality of the economic growth is discussed. Those indexes are: the level of IT acquirement, educational and scientific activity, protection of the environment, health care, food security, political freedom, institutional establishment, job conditions and safety, unemployment and poverty, physical substructures, perception of happiness, the system of values.